

ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСИ ВА ҲУНАРМАНДЧИЛИК БОЗОРИДА ЁҒОЧ ЎЙМАКОРЛИК МАҲСУЛОТЛАРИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ВА МАДАНИЙ АҲАМИЯТИ

*Камолиддин Беҳзод номидаги Миллий рассомлик ва
дизайн институти “Санъат тарихи ва назарияси”
кафедраси катта ўқитувчиси с.ф.ф.д. (PhD)*

Гаипова Мухайё Тулягановна

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистонда туризм индустрияси ва ҳунармандчилик бозорида ёғоч ўймакорлик маҳсулотларининг иқтисодий ва маданий аҳамияти таҳлил қилинган. Ёғоч ўймакорликнинг тарихий ривож, анъанавий мактаблари, тайёрлаш технологияси ҳамда замонавий бозор шароитидаги ўрни ёритилган. Шунингдек, миллий ҳунармандчилик маҳсулотларининг туризм соҳасидаги роли, уларнинг экспорт салоҳияти ва иқтисодий самарадорлиги кўриб чиқилган. Мақолада ёғоч ўймакорлик санъатини сақлаш ва ривожлантириш, ёш авлодни ҳунармандчиликка жалб қилиш ҳамда миллий маданий меросни оммалаштириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: ёғоч ўймакорлик, ҳунармандчилик, туризм, миллий маданият, иқтисодиёт, сувенир, анъана.

Аннотация: В данной статье анализируется экономическое и культурное значение изделий резьбы по дереву в индустрии туризма и ремесленном рынке Узбекистана. Рассматриваются историческое развитие резьбы по дереву, традиционные школы, технология изготовления, а также её место в современных рыночных условиях. Особое внимание уделяется роли национальных ремесленных изделий в сфере туризма, их экспортному потенциалу и экономической эффективности. Также подчеркиваются вопросы сохранения и развития искусства резьбы по дереву, вовлечения молодёжи в ремесленничество и популяризации национального культурного наследия.

Ключевые слова: резьба по дереву, ремесленничество, туризм, национальная культура, экономика, сувениры, традиции.

Ўзбекистон халқ амалий санъати Марказий Осиё цивилизациясининг энг қадимий ва бой қатламларидан бирини ташкил этади. Ушбу санъат турлари ичида ёғоч ўймакорлик санъати ўзининг бадий мураккаблиги, эстетик гўзаллиги ва фалсафий мазмуни билан алоҳида ажралиб туради. Ёғоч ўймакорлик фақат амалий безак эмас, балки халқнинг тарихий тафаккури, диний қарашлари, табиатга муносабати ва эстетик дидини акс эттирувчи маданий ҳодисадир.

Глобаллашув жараёнлари кучайган замонавий даврда миллий маданиятларга бўлган қизиқиш ортиб бормоқда. Айниқса, халқаро туризмнинг ривожланиши

натijasida anʼanaviy hunarmandchilik mahsulotlari bозор iqtisodiyatining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Shu nuqta nazardan, ёғоч ўймакорлик sanʼatini ilmiy jihatdan ўrganiш, uning iqtisodiy va madaniy imkoniyatlarini taхлил қилиш muhim ahamiyat kasb etadi.

Ёғоч ўймакорлик sanʼati Markaziy Osiёda juda qadimiy ilbizlarга эга бўлиб, uning pайдо бўлиши insonning tabiiy materiallardan badiiy maqsadlarda fойdalаниш ehtiёji билан boғliқ. Arхеологик tadqiqotlar natijalari shuni kўrsatadiki, qadimgi davrlardaёқ ёғочdan қурилиш конструкциялари, уй жиҳозлари va diniy inshootlar тайёрланган.

Ўрта asrlarга келиб, аynиқса IX–XV asrlarda, uшбу sanʼat turi juda yuқori darajada rivojlangan. Temuriylar davrida Samarqand, Хирот va Buxoro шаҳarlari meъmorchilik va amaliy sanʼat markazlariga aylanган. Bu davrda yratilган ёғоч ўймакорлик namunalari naфақat texnik muqammallik, balki badiiy ўйғunlik билан ҳам ажralиб туради.

Tarixiy manbalarda қайд etилишicha, ўша davr ustalari ёғochни juda puxta tanlab, уни қуритиш va ишлов беришнинг maxsus usullarini қўllagan. Shuningdek, ҳar bir naқш ortida muайян maъnaviy va falsafiy mazmun бўлган. Ўзбекистон ҳудудида ёғоч ўймакорlikнинг bir неча йirik maktablari shakllangan бўлиб, ҳar бири ўзига хos uslub, texnika va estetik qarashlarга эга.

Buxoro maktabi eng nozik va murakkab naқшlari билан mashхur. Bu maktabda майда detallarга katta eъtibor қaratiladi. Naқшlar juda zich, simmetrik va muvozanatli бўлиб, kўpinча islimiy va gирих uslublari ўйғunlashган ҳолда қўllанилади. Buxoro ustalari ёғoch yuzasida “nafis tўr” хosил қилишда yuқori maҳoratга эга.

Xiva maktabida йirik mashtabli, chuқur ўйма naқшlar ustunlik қилади. Bu erda eшиk va ustunlardagi bezaklar kuchli vizual taъsirга эга бўлиб, kўpinча geometrik shakllar asosida yratiladi. Xiva eдгорliklaridaги ustunlar bu maktabning eng ёрқин namunasidir.

Farғona maktabida simmetriya va muvozanat asosiy ўrin tutadi. Bu erdagi ustalar oddiyroқ, lekin juda ўйғun kompozitsiyalar yaratadi. Naқшlarda tabiiylik va engillik сезилади.

Toшкент maktabi anʼanaviy uslub билан zamonaviy dizaynni ўйғunlashtiriши билан ажralиб туради. Bu maktab ҳozirgi kunda interъер dizayn soҳasida faol қўllаниlmoqda.

Ёғоч ўймакорликда материал танлаш энг муҳим босқичлардан биридир. Ўзбекистон ҳудудида асосан қуйидаги ёғоч турлари қўлланилади:

- Тут ёғочи – энг мустаҳкам, узоқ муддат барқарор сақланади, майда ўймалар учун жуда мос

- Қайрағоч – қаттиқ ва зич, йирик конструкциялар учун ишлатилади
- Чинор – эстетик кўриниши яхши, интерьер безакларида кенг қўлланилади
- Ўрик ёғочи – майин тузилишга эга, деталлаштириш осон
- Терак – енгил, аммо камроқ мураккаб ишларда қўлланилади

Ёғоч танлашда унинг намлиги, ёши ва структураси муҳим аҳамиятга эга. Сифатли маҳсулот учун ёғоч бир неча ойлаб табиий қуритилиши керак. Ёғоч ўймакорлик маҳсулотини тайёрлаш мураккаб ва кўп босқичли жараён ҳисобланади: Ёғоч танланади, қурилади ва ишлашга тайёрланади. Бу босқич маҳсулотнинг умрини белгилайди.

Уста маҳсулот шаклини, нақш турини ва умумий композицияни белгилайди. Бу босқичда чизмалар тайёрланади. Асосий шакллар кесиб чиқилади. Бу босқичда умумий контур ҳосил қилинади. Нақшлар аниқлаштирилади, чуқурлик ва баландликлар ишланади. Юза текисланади, мой ёки лак билан қопланади, маҳсулотга охирги кўриниш берилади.

Ёғоч ўймакорликдаги нақшлар нафақат безак, балки фалсафий маъно ташувчи элементлардир. Табиатнинг ўзлуксизлигини, ҳаётнинг давомийлигини ифодалайди. Коинотдаги тартиб ва математик ўйғунликни акс эттиради.

Бағрикенглик, бирлик ва маънавий ўйғунликни англатади. Ёғоч ўймакорлик анъанавий меъморчиликнинг ажралмас қисми ҳисобланади. У қуйидаги элементларда қўлланилган:

- масжид ва мадраса эшиклари
- минбар ва меҳроблар
- ўй айвонлари
- устунлар ва шифт безаклари

Бу элементлар нафақат эстетик, балки конструктив вазифани ҳам бажарган.

Ёғоч ўймакорлик авлоддан-авлодга устоз-шогирд тизими орқали ўтиб келган. Уста шогирдни фақат ҳунарга эмас, балки сабр, диққат, маънавий қадриятлар ва эстетик дидга ҳам ўргатади. Бу анъана миллий ҳунаремандчиликнинг ўзлуксиз ривожланишини таъминлаб келмоқда.

Туризм соҳасининг ривожланиши ёғоч ўймакорлик маҳсулотларига бўлган талабни оширди. Туристлар учун бу маҳсулотлар:

- миллий маданият билан танишиш воситаси
- сувенир ва эсдалик буюм
- жонли ҳунармандчилик намуналари

Самарқанд, Бухоро ва Хивадаги устахоналар туристлар учун “тирик музей” вазифасини бажаради. Ёғоч ўймакорлик кичик бизнес ва ҳунармандчилик иқтисодиётида муҳим ўрин тутди аҳоли бандлигини таъминлайди, экспорт имкониятларини кенгайтиради, туризм даромадини оширади, маҳаллий бозорни ривожлантиради.

Ёғоч ўймакорлик Ўзбекистоннинг миллий маданий мероси ва иқтисодий салоҳиятининг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. У туризм индустрияси билан ўзвий боғлиқ ҳолда ривожланиб, мамлакатнинг халқаро нуфузини оширишда муҳим роль ўйнайди. Шунингдек, бу санъат миллий идентикликни сақлаш ва авлодларга етказишда аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Раҳмонова Н. *Ўзбек халқ амалий санъати*. Тошкент: “Фан”, 2015.
2. Юсупов М. *Марказий Осиё меъморчилиги ва безак санъати*. Тошкент: 2012.
3. Абдуллаев А. *Ҳунармандчилик ва миллий анъаналар*. Тошкент: “Ўзбекистон”, 2018.
4. Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги материаллари. (www.madaniyat.uz)
5. Ўзбекистон ҳунармандлари уюшмаси расмий маълумотлари. (www.uzcrafts.uz)
6. UNESCO. *Intangible Cultural Heritage of Uzbekistan*. Paris, 2021.
7. Rashidova D. *Applied Arts of Central Asia*. Tashkent, 2019.
8. Saidov B. *Wood Carving Traditions in Uzbekistan*. Samarkand, 2017.
9. “Ўзбекистонда туризм ривожи ва ҳунармандчилик”. Илмий мақолалар тўплами. Тошкент, 2020.